

Razvijanje profesionalne etike v poklicih skrbi za otroke in mladostnike

Developing professional ethics for child and youth care work: assuming responsibility for the quality of care

Martha A. Mattingly

Povzetek

Martha A. Mattingly, Univerza Pittsburgh.¹ V Severni Ameriki se ustanove, organizacije in posamezniki, ki izvajajo skrb za otroke in mladostnike, dejavno ukvarjajo z "oblikovanjem etike". Prispevek predstavlja ozadje trenutnega dela na tem področju, podaja kratek zgodovinski oris etike v kulturi s poudarkom na njenem vplivu na poklice pomoči ter opisuje vlogo profesionalne etike. Podrobno je opisano etično delo Državnega združenja za vzgojo in izobraževanje mladih/otrok (National Association for the Education of Young Children – NAEYC), Sveta za varovanje življenje otrok (Child Life Council – CLC) ter organizirane skrbi za otroke in mladostnike v Severni Ameriki. Delovni načrt vključuje proces, ki je pripeljal do konč-

nega osnutka etičnega kodeksa severnoameriških strokovnih delavcev v poklicih, ki skrbijo za otroke in mladostnike, splošen pregled procesa "oblikovanja etike" ter oblikovanje raziskovalnih vprašanj za boljše razumevanja etike v praksi.

Ključne besede: profesionalna etika, poklici skrbi za otroke, Severna Amerika, profesionalizacija

Abstract

Child and youth care in North America is actively engaged in a process "doing ethics." This paper presents the context for this current ethics work, gives a brief history of ethics in the culture as it impacts on helping professions, and describes the function of professional ethics. The ethics work of the National Association for the Education of Young Children (NAEYC), the Child Life Council (CLC), and organized child and youth care in North America are detailed. The plan of action includes the process that has led to the completed draft of the Code of Ethics of North American Child and Youth Care Professionals, an outline for a process of "doing ethics," and the formulation of research questions to enhance the understanding of ethics in practice.

Key words: professional ethics, child and youth care, North America, professionalisation

Izvajalci skrbi za otroke in mladostnike so odgovorni za populacijo, ki je brez državljanskih pravic in zato ranljiva, saj je odvisna od poštenosti izvajalcev uslug. Ti delavci se na dokaj dramatičen način redno soočajo s sramotnimi dogodki, ko prihaja do trpinčenja otrok in mladostnikov. Pojavljajo pa se tudi bolj pogoste in manj dramatične, vendar prav tako pomembne okoliščine, ki postavljajo pod vprašaj naravnost in postopanje osebja, uradne postopke ter vladno politiko in predpise. K temu lahko dodamo še dogodke, ki odražajo zaskrbljujoče in izzivalne konflikte v temeljnih vrednotah in standardih skrbi za otroke in mladostnike. Naši kolegi, ki se ukvarjajo z vzgojo in izobraževanjem v zgodnjem otroštvu (Feeney & Sysko, 1986), priznavajo, da doživljajo etično krizo. Izvajalci skrbi za otroke in mladostnike so prav gotovo v podobnem položaju.

Zaradi tega morajo individualni izvajalci in stroka, kot organizirana entiteta, sodelovati v poglobljeni in razčlenjeni etični razpravi; le

tako namreč lahko igrajo pomembno vlogo v skrbi za otroke in mladostnike in prevzamejo nase odgovornost za standarde dejavnosti, s čimer lahko pomembno vplivajo na zakonodajo, politiko in službe, ki neposredno posegajo v življenje otrok, mladostnikov in družine. Profesionalna etika ne sovпада z osebno moralo ali z vladnimi predpisi; gre za organiziran in sistematično oblikovan sklop vrednot skrbi za otroke in mladostnike in njihovo uporabo v praksi. Etična razprava je dejavni proces "oblikovanja etike" (Kipnis, 1987). Za nekatere težave je lahko najti jasne odgovore, v nekaterih primerih pa se mora izvajalec in z njim cela stroka močno truditi pri iskanju rešitve. V drugih primerih lahko prek etične analize odkrijemo vrednote in vsebine, ki jih moramo upoštevati, ter njihov pomen.

Za tiste, ki se prvič udeležijo etičnih razprav, je pogosto presenečenje, da ta proces povzroča nelagodne občutke pri sodelujočih. Vprašanje etike dela izzove najgloblje bistvo osebnosti izvajalcev pomoči kot dobrih in skrbnih oseb, predanih blaginji otrok, mladostnikov in družin, izziva pa tudi njihovo osebno moralo in osebne nagibe. Če nelagodja ni, pomeni, da v resnici ne "oblikujemo" profesionalne etike, ampak le potrjujemo svoje poglede.

V razpravi predstavljam delo služb, ki skrbijo za otroke in mladostnike v Severni Ameriki, podajam kratek zgodovinski pregled dela pri vprašanjih etike, ki uokvirja razvoj etike skrbi za otroke in mladostnike ter opisujem naravo in vlogo profesionalne etike. Sledi opis trenutnega stanja etike dela v skrbi za otroke in mladostnike v Severni Ameriki ter načrtov za prihodnost.

1. Opis dejavnosti na področju skrbi za otroke in mladostnike v Severni Ameriki

O profesionalni etiki lahko rečemo, da na področju skrbi za otroke in mladostnike združuje vrednote, v zvezi s katerimi so delavci s tega področja sprejeli skupno obvezo, da jih bodo spoštovali. Zato je treba opisati področje delovanja in njegovo usmerjenost, kar kasneje predstavlja podlago za določanje potencialnega kroga ljudi, zavezanih etičnemu kodeksu. V Severni Ameriki se je ta proces začel v okviru niza raziskovalnih konferenc na univerzi v Pittsburghu v obdobju od l. 1979 do l. 1982.

V tem obdobju so največje interesne skupine, ki delujejo v korist skrbi za otroke in mladostnike v Severni Ameriki, skupaj osnovale

skupino za posebne naloge na tem področju delovanja (Task Force on the Scope of the Field). Njihovo poročilo so novembra 1991 pregledali na Akademiji strokovnih delavcev na področju skrbi za otroke in mladostnike (Academy of Child and Youth Care Professionals). Januarja 1992 so ga pregledali in dopolnili še v okviru Začasnega združenja za izobraževanje na področju skrbi za otroke in mladostnike (Child and Youth Care Education Consortium), ponovno pa so ga pregledali marca 1992 na srečanju severnoameriškega oddelka Mednarodne vodstvene koalicije strokovne skrbi za otroke in mladostnike (International Leadership Coalition for Professional Child and Youth Care in North America) ter na upravnem odboru Državne zveze združenj delavcev v službah, ki skrbijo za otroke (National Organization of Child Care Worker Associations - NOCCWA). Ob omenjenih pregledih so vnesli v poročilo manjše spremembe zaradi večje jasnosti. Opis področja so razvili zelo premišljeno in pri tem upoštevali širok spekter informacij, zato je tudi po preteku daljšega obdobja še vedno sodoben. Na simpoziju, katerega del je ta prispevek, so ta opis ponovno predstavili po uvodu v etični kodeks.

Nekatere značilnosti opisa so vredne komentarja. Avtorji opisa ugotavljajo, da je cilj skrbi za otroke in mladostnike pospeševanje pozitivnega razvoja od rojstva do adolescence znotraj razvojnih pogojev (običajnih, s posebnimi potrebami, v različnih okoljih), da vključuje prewencijo in intervencijo, se usmerja na delo v življenjskem prostoru in v družinskem okolju ter vključuje tako neposredno kot posredno delo (neposredno skrb, nadzor, administracijo, poučevanje, raziskave, svetovanje in zagovorništvo).

2. Kratek komentar v zvezi s poklicnim in znanstvenim etičnim stanjem v sodobnem svetu

Ko sem se začela bolj zanimati za etiko, sem odkrila koristnost zgodovinskega vidika pri pojasnjevanju sil in naravnosti, ki vplivajo na trenutno stanje delovne etike v skrbi za otroke in mladostnike. Skrb za otroke in mladostnike (kot tudi socialno delo, medicina, bolnišnica nega) izvira iz močne vrednostne usmeritve k skrbi za človekovo blaginjo ter iz človekove pripravljenosti, da si prizadeva za izboljšanje blaginje posameznika. Po drugi strani pa so na poklice močno vplivale kulturne razmere.

Osemnajsto in devetnajsto stoletje sta bili obdobji velikih in dalj-

nosežnih družbenih sprememb. Na področju vrednot je bila morda najpomembnejša sprememba zaton organiziranih religioznih sistemov kot pomembnih dejavnikov v vsakdanjih odločitvah, povezanih z vrednotami. Poleg tega pa se je pojavila močna kulturna vrednota individualne svobode, usmerjene v razvoj in identiteto jaza (Baumeister, 1986). Do polovice 19. stoletja sta se naravoslovje in fizika hitro razvijala in tako ustvarila še dodatno vrednoto. Uporabnost znanstvenega razumevanja je bilo mogoče dokazati na področjih, ki so bila pomembna za kakovost življenja, kot so npr. javna higiena, anestezija pri operacijah, povezanost antiseptičnih postopkov z okužbo, razumevanje črnih koz in preventivno cepljenje, odkritje rentgenskih žarkov in podobno.

V teh okoliščinah so družbene vede, ki so sestavni del zgodovinske in dejanske utemeljitve skrbi za otroke in mladostnike, postopoma postajale neodvisna študijska področja. Kot otrok znanosti se je pojavila tudi psihologija. Privzemanje znanstvene naravnosti in metod so razumeli kot pot, ki je vodila v spremembo človekovega položaja in k etiki po meri človeštva (Warwick, 1980). V teh okoliščinah so sodelovali vsi poklici pomoči, katerih predstavniki so se trudili za uspeh znanstvene pobude tudi v svojih poklicnih dejavnostih na področju pomoči.

Vodilno vlogo znanstvene objektivnosti je bilo mogoče zaznati tudi na področju filozofije, kjer se je razvil in se začel širiti logični pozitivizem. Na začetku stoletja so pomembnejši predstavniki logičnega pozitivizma emigrirali v ZDA. Tu so oblikovali zvezo z behavioralno psihologijo, kar se še danes kaže v razširjenosti behavioristične analize, behavioristične terapije, behaviorističnega managementa ter sistemov nagrajevanja in razvrščanja v izvajanju skrbi za otroke in mladostnike.

Glavno načelo tradicionalne znanstvene metode logičnega pozitivizma je, da je znanost objektivna, se pravi, da temelji na podatkih, ki jih lahko preverjamo in da je, kar zadeva vrednote, po definiciji nevtralna. Tako v filozofiji kot v družbenih znanostih so bili seveda vseskozi argumenti v prid drugačnim pogledom, vendar je objektivistični pogled, ki velja za soznačnico znanstvenega pristopa, prevladal in v veliki meri zasenčil ostale.

Kako so torej tako znanstveniki kot poklicni izvajalci konceptualizirali vprašanja vrednot v pogojih, ki so močno podpirali in nagraje-

vali razumevanje znanosti kot osvobodjene vrednot? Vrednote so pogosto dokaj neposredno in večkrat nekritično prevzemali – in to še danes počnejo – od drugih kulturnih institucij, kot so religija, politična ideologija ali kulturne norme. Posledico take naravnosti lahko trenutno vidimo v ameriškem šolskem sistemu, ki je prepreden z mišljenjem, kakršnega srečamo v industrijski proizvodnji in managementu.

Prav tako je pogosta ločitev vrednot, povezanih z eno vlogo (npr. vlogo posameznika in državljana), od vrednot, povezanih z drugo vlogo (npr. vlogo poklicnega izvajalca in akademika/raziskovalca). Nadgradnja takega načina gledanja je, ko znanosti pripišemo njen lasten moralni imperativ. Ker je znanost pot k spreminjanju človekovega položaja, nam ni le dovoljeno, ampak smo celo prisiljeni, da gremo naprej. Če je nekaj mogoče narediti, je to tudi treba narediti. Če to počnemo znanstveno, je verjetnost, da bomo ustvarili dobro, velika. Vrednotam z drugih področij ne smemo dovoliti, da bi onesnažile znanstvene podvige.

Najbolj zaskrbljujoče stališče, s katerim se srečujemo, pa je bilo in je še, da vrednote in etika v resnici niso tako pomembne. V znanstvenem delu niso pomembne, zato je najbolje, da jih pri znanstvenem ali strokovnem razmišljanju pustimo ob strani.

V letih 1950-1960 je etika na področju znanosti, izobraževanja ter strokovnih poklicev opazno izgubila na pomenu. Na področju izobraževanja je etika v glavnem postala tehnični predmet za strokovnjake, namesto da bi bila del širše in pričakovane edukacijske obravnave. Na področju znanosti in strokovnih poklicev je bila obravnava etičnih vprašanj stranskega pomena. Etika je počasi drsela v pozabo.

Dogajanje med drugo svetovno vojno je postavilo v ospredje potrebo po obravnavanju vrednot in etike. Naenkrat ni bilo več sprejemljivo, da bi izolirano, vrednot osvobodeno videnje znanstvenega napredka usmerjalo raziskovalno in praktično delo v strokovnem življenju. V ZDA je prišlo do razkritja zlorab pri raziskavah na človeku. Dodatno zaskrbljenost so povzročila poročila o nepoštenih dejanjih vlade, neupoštevaniu pravice do zasebnosti, vodenju vojne v Vietnamu, zaskrbljujoče raziskave v zvezi s pokorščino oblastem (Kelman & Hamilton, 1989) itd.

Strokovni izvajalci v službah skrbi za človeka so se začeli soočati z novimi in izzivalnimi etičnimi dilemami. Napredovanje tehnologije je na primer omogočilo preživetje dojenčkov z mnogoterimi prirojenimi

motnjami in podaljšalo življenjsko dobo umsko zaostalih posameznikov. V programih spreminjanja vedenja avtističnih in retardiranih posameznikov so začeli uporabljati elektrošok. Povečana potreba po podpori in obravnavi je pričela bremeniti vire denarnih sredstev, začelnjale so se razprave v zvezi z porazdelitvijo denarja. Porabniki so začeli zastavljati vprašanja v zvezi s strokovnim izvajanjem na vseh področjih: v sodstvu, medicini, bolniški skrbi, psihologiji, socialnem delu ter skrbi za otroke in mladostnike. Z razvojem komunikacijskih sredstev in medijev ter zaradi vse bolj izobraženih in zahtevnih porabnikov je postajalo izvajanje strokovnega dela vse bolj izpostavljeno nadzoru in kritiki porabnikov, nadzornikov in širše javnosti (Warwick, 1980; Reamer & Abramson, 1982).

Vsi ti dejavniki so se medsebojno prepletli in botrovali ponovnemu zanimanju za vprašanja vrednot in etike v kulturi in v strokah. To zanimanje pa je v najboljšem primeru ambivalentno. Tako v splošnem izobraževanju kot v strokovnih razpravah nastopajo težave, povezane z raznolikostjo družbe; družbe z zelo omejenim konsenzom, kar zadeva vprašanje vrednot namreč. Neposredna vpeljava vprašanja vrednot pogosto dobi predznak neprimernosti, potencialne žaljivosti ali problematičnosti ter kot taka ni odprta za razpravo. V znanosti in stroki je skrb za etična vprašanja pogosto moteča in nadležna. Na preiskovalne komisije za odobritev raziskav na človeku marsikdo na primer gleda kot na neustrezno vmešavanje v strokovno presojo in sprejemanje odločitev ali morda preprosto kot na še eno motečo oviro.

3. Kaj je poklicna etika?

Izraz "poklicna etika" ima dokaj specifičen pomen, kljub temu pa ga pogosto zamenjajo oz. ga ne razlikujejo od drugih načinov, na katera določamo svoje vrednote in svoje vedenje. Vsak izvajalec prinese s seboj zbirko prepričanj in vrednot, ki uravnavajo njegovo vedenje. Le-te vključujejo domačo moralo (moralo, ki jo privzamemo v družini in v kulturni sredini, ki ji pripadamo) ter osebne vrednote, ki smo jih razvili zaradi svojih življenjskih izkušenj. Jasno je, da so individualni etični sistemi vse prej kot dosledni. Pri posameznih izvajalcih so različni, prav tako tudi pri kulturnih podskupinah izvajalcev. Poleg tega ti sistemi ne morejo nuditi prvin, potrebnih za obravnavo kompleksnih strokovnih vprašanj (Kipnis, 1987). Kaj na primer pomeni pomagati otrokom drugih ljudi pri odraščanju? Kako naj ravnamo s sporno zaupnostjo med staršem in otrokom? Kako zaščitimo otroka v prime-

ru zlorabe in hkrati nudimo podporo starševskemu odnosu, medtem ko delamo na ureditvi razmer?

Pogosto se srečujemo s prepričanjem, da nudijo zakoni in predpisi dovolj smernic za opravljanje strokovnega dela. Zakone in predpise sprejema država in ni nujno, da odražajo vrednote stroke; ti predpisi niso "naši predpisi". Z lahkoto lahko priključimo v spomin primere, ko so bili zakoni in predpisi v nasprotju s profesionalno etiko.

Profesionalna etika je organiziran in sistematičen izraz vrednot skrbi za otroke in mladostnike ter izvajanje teh vrednot v praksi. Profesionalne etične izjave navadno vključujejo dve vrsti izjav. Prva vrsta predstavlja ideale, za katere si prizadevajo člani stroke in stroka kot organizirana entiteta, na primer: "Cilj dela z otroki naj bo vedno največja možna mera razvoja otrokovih sposobnosti" (National Organization of Child Care Worker Association – NOCCWA – Državna zveza združenj delavcev v službah skrbi za otroke, brez datuma). Druga vrsta združuje pravila strokovnega ravnanja, na primer "Izvajalec skrbi za otroke ne sme nikoli namerno kakorkoli telesno kaznovati otroka in si mora prizadevati, da tudi druge ljudi odvrača od podobnega ravnanja" (NOCCWA, brez datuma).

Razlikovanje med ideali, za katere si prizadevajo izvajalci skrbi za otroke in mladostnike, in standardi vedenja, slej ko prej privede do razmišljanja o nalogah profesionalne etike. Nekateri so trdno prepričani, da bi morala imeti etika skrbi za otroke in mladostnike izrazito nadzorno vlogo. Temu prepričanju pogosto botruje frustracija izvajalcev, ki so dobro seznanjeni s standardi kakovostnega izvajanja in so priča pogostim kršitvam teh standardov.

Le malo je dokazov, ki govorijo v prid uspešnosti nadzorne funkcije profesionalne etike v bolj uveljavljenih poklicih. Organizirana skrb za otroke in mladostnike še zdaleč ne bi bila sposobna upravljati tak sistem, ki bi vključeval postopek sprejemanja pritožbe in evalvacije dokazov, pri katerem bi bilo treba spoštovati načela nepristranskosti do obeh strani, tako uporabnikov kot strokovnjakov, sprejemanje odločitev in nadzor nad posledicami le teh. Na srečo večina gleda na vlogo profesionalne etike kot na edukativno vlogo, ki naj bi krepila zavest. Etika naj bi povečala zavest posameznega izvajalca, stroke in celotne skupnosti.

Bolj pomemben vidik profesionalne etike je, da se, ko pride do konflikta ali izziva, posamezen izvajalec skrbi za otroke in mladostnike

ne sooča s težavami sam, ampak da stoji za njim stroka. Izjave, kot sta: "Nasprotujem temu", oz. "Mislim, da bi morali /ne bi smeli tega narediti", niso za današnjo rabo. Namesto tega nastopa argument, da kompetentni izvajalci skrbi za otroke in mladostnike ravnaajo na nek določen način (Kipnis, 1987).

Z etiko skrbi za otroke in mladostnike je povezana še ena posebna okoliščina. Znano je, da se mnogi delavci na področju duševnega zdravlja izogibajo delu z otroki prav zaradi težavnosti etičnih vprašanj in možnih pravnih sporov (Koocher & Keither-Spiegel, 1990). Etični kodeksi tradicionalnih poklicev ne ponujajo skoraj ničesar uporabnega, kar zadeva delo z otroki in mladostniki.

Kot posamezniki, ki jim ni vseeno za življenje otrok in za to, kako se otroci vmeščajo v naravni življenjski prostor, se strokovni delavci s področja skrbi za otroke in mladostnike na zelo oseben način vpletajo v življenje otrok, mladostnikov in družin. To delovno področje se razlikuje od drugih prav po tem, da so izvajalci sestavni del življenjskega prostora oz. da se ukvarjajo z razumevanjem le tega na vseh ravneh izvajanja, od vsakdanjega življenja do ustvarjanja politike dela. Ključno vprašanje je, kaj se bo zgodilo z otrokom in družino, ne pa, kje se vlagajo prošnje ali kako je sestavljen program. Delo z otroki in mladostniki je povezano s (pedagoškim) erosom. Vedno pa je tudi prepleteno z vrednotami.

4. Trenutni položaj poklicne etike v službah skrbi za otroke in mladostnike v Severni Ameriki

V Severni Ameriki je skrb za otroke in mladostnike področje, ki postaja vse bolj pomembno, zaznamuje pa ga velika raznolikost. Z zgodovinskega vidika izvira ta raznolikost iz specifične zgodovine Kanade in ZDA ter organizacije zagotavljanja storitev. Izvajalci imajo zelo široko paleto dejavnosti. K tej širini prispevajo tudi nove družbene vrednote in potrebe. Družbeni tokovi so povzročili, da so otroci s posebnimi potrebami sodelovali v programih za "normalne" otroke. V Kanadi se hitro razvija na šolo usmerjeno izvajanje skrbi za otroke in mladostnike. Tako V ZDA kot v Kanadi postajata podpora in intervencija v družini nekaj vsakdanjega.

Izvajalci v glavnem niso profesionalci. Organizirane sestavine področja skrbi za otroke oz. mladostnike predstavljajo prednost, saj dopuščajo osredotočanje na specifične domene dela. Obenem pa te kom-

ponente pomenijo raznolikost in fragmentacijo, ki ni v skladu z vizijo celovite in enotne stroke skrbi za otroke in mladostnike. Morda se bodo s spreminjanjem vzorcev storitev zmanjšale tudi razlike med domenami skrbi za otroke in mladostnike.

V nizu raziskovalnih konferenc na univerzi v Pittsburghu, posvečenih izobraževanju za poklice skrbi za otroke, so izluščili tri glavne skupine, ki tvorijo področje izvajanja skrbi za otroke in mladostnike. Vsem trem združenjem je skupna razvojna usmerjenost v podporo in pospeševanje zdravega razvoja otrok, mladostnikov in družin v okolju, v katerem živijo (se pravi s poudarkom na delu v življenjskem prostoru). Na konferencah so tudi implicitno ali eksplicitno priznali vlogo intervencije, ki naj bi predvsem podpirala zdrav razvoj.

Ker si ta združenja prizadevajo za profesionalizacijo svojih specifičnih področij skrbi za otroke in mladostnike, so njihovi predstavniki spregovorili tudi o etičnih vprašanjih. Državno združenje za vzgojo in izobraževanje otrok (National Association for the Education of Young Children) in Svet za varovanje otroškega življenja (Child Life Council) sta močni profesionalni organizaciji, ki, ne smemo pozabiti, ne uporabljata terminologije s področja organizirane skrbi za otroke in mladostnike v Severni Ameriki, ki jo predstavljata Državna zveza združenj delavcev v službah skrbi za otroke (National Organization Child Care Workers Associations – NOCCWA) ter Svet kanadskih združenj na področju skrbi za otroke in mladostnike (Council of Canadian Child and Youth Care Associations).

1. Državno združenje za vzgojo in izobraževanje otrok (NAEYC) združuje izvajalce, ki delajo pretežno z majhnimi otroki. V okviru večjega, delno z zunanjimi sredstvi financiranega nacionalnega projekta, so pri NAEYC-u izvedli z vidika etike najnaprednejše delo na tem področju. Znotraj projekta, pri katerem je z nasveti sodeloval filozof, izvedenec za profesionalno etiko (Kipnis 1988), so z aktivno izmenjavo s člani združenja uresničili naslednje:
 - a) na strokovnih srečanjih so v interaktivnem diskusijskem procesu sestavili delovni seznam temeljnih profesionalnih vrednot
 - b) zbrali in kategorizirali so etična vprašanja, s katerimi se srečujejo izvajalci (Feeney & Sysko, 1986)
 - c) razvili so postopek za razpravo o profesionalni etiki (Kipnis, 1987)
 - d) članstvu so predlagali izbrana etična vprašanja, ki naj bi bila predmet diskusije (Feeney 1987)

- e) razvili so različne etične analize izbranih vprašanj (Ethics Case Studies – Študije primerov etičnih vprašanj, 1987, 1988a, 1988b)
- f) izdali so diferencirani Etični kodeks in Izjavo o zavezanosti (Feeney & Kipnis, 1989; Feeney 1990)
- g) ustanovili so etični odbor, ki bo daljal smernice za etično delo v državnem združenju

Delo na področju etike, ki so ga izvedli pri NAEYC-u, je pomemben korak pri vzpostavljanju sistematičnih temeljev etike v skrbi za otroke in mladostnike v Severni Ameriki. Res pa je, da v tem delu pogrešamo odkrite intervencijske dimenzije ter možnost posplošitve na mnogotera in raznolika vprašanja odnosov na širšem področju skrbi za otroke in mladostnike.

2. Svet za varovanje otroškega življenja (Child Life Council) združuje izvedence s področja življenja otrok, ki skrbijo za razvojne potrebe otrok, mladostnikov in družin v pediatričnih zdravstvenih ustanovah. V okviru Sveta so izdali Standarde klinične prakse (Standards of Clinical Practice), Kodeks etične odgovornosti za člane Sveta za varovanje otroškega življenja (Code of Ethical Responsibility for Child Life Council Members) ter Filozofske temelje (Philosophic Base), v katerih najdemo opredelitve vrednot in načel, ki naj bodo vodilo praktičnemu delu. V okviru Sveta so tudi objavili stališča v zvezi s celo vrsto vprašanj, povezanih z izvajanjem skrbi za otroke, kot na primer: Dojenčki v zdravstvenih ustanovah, Odločujoča skrb za otroke, Skrb za adolescente in družine, Prostorsko oblikovanje v zdravstvenih ustanovah. Vanje so vključili tudi vprašanja, povezana z etiko (Child Life Council, brez datuma b).
3. Državna zveza združenj delavcev na področju skrbi za otroke (NOCCWA) in Svet kanadskih združenj na področju skrbi za otroke in mladostnike združujeta strokovne delavce, ki delajo pretežno s starejšimi otroki in mladostniki, z otroki in mladostniki iz rizičnih okolij in z otroki in mladostniki s posebnimi potrebami ter z njihovimi družinami. V ZDA in Kanadi so številna državna in pokrajinska združenja razvila etične kodekse za svoje člane. Pri NOCCWA so razvili in razširili Temeljno filozofijo (Basic Philosophy, brez datuma), v kanadskem Svetu pa so izdali Etični kodeks. Te izjave so si v temeljih zelo podobne. Sestavili so jih izkušeni izvajalci in navadno vsebujejo uvod, ki usmerja k posamičnim vrednotam na tem področju, temu pa sledi seznam načel, ki naj bi bila vodilo pri

praktičnem delu. V teh načelih so zajete razčlenjene temeljne vrednote tega področja skrbi za otroke in mladostnike. Kodeksov ne moremo dobiti v uradnih knjižnicah, do njih lahko pridemo le prek oseb, vključenih v mrežo strokovnih delavcev. Treba je še povedati, da na srečanjih strokovnih delavcev skoraj ni razprav, povezanih z etiko, kot tudi ni literature, ki bi obravnavala etična vprašanja. Prav tako ni objavljenih etičnih vprašanj in primerov, pa tudi literature, povezane s poučevanjem etike na tem področju, je zelo malo.

5. Načrt dela

Razvijanje učinkovitega etičnega pristopa zahteva, da se v poklic vključi celovit proces, ki bo tekel neprekinjeno in bo postal sestavni del organizacijskega življenja celega področja in posameznih izvajalcev. To bo dejavni proces oblikovanja etike, ne le spoštovanje etičnih načel.

Pooblastilo za začetek postopka so izoblikovali na prvem srečanju Mednarodne vodstvene koalicije strokovne skrbi za otroke in mladostnike (International Leadership Coalition for Professional Child and Youth Care) leta 1992 pod vodstvom Marka Kruegerja ter Učnega centra skrbi za otroke in mladostnike (Child and Youth Care Learning Center) na univerzi Wisconsin – Milwaukee. Kot del širšega načrta pospeševanja razvoja tega področja se je jasno izoblikovala zahteva, naj se v Severni Ameriki postavijo sistematični temelji za etično delo na polju skrbi za otroke in mladostnike. Zahteva ima sicer široko podporo, vendar pa se moramo pri tem zavedati značilne ambivalence: nekateri na primer mislijo, da je etika sicer dobra stvar, nekaj takega kot olikano vedenje, v resnici pa ni zelo pomembna, ker za urejanje praktičnega dela zadostujejo zakoni, predpisi in politika posameznih služb; profesionalna etika pomeni vmešavanje v izvršilne pravice; obvezali smo se, da bomo pomagali ljudem, etike torej ne potrebujemo.

Proces, ki so si ga zamislili, zahteva oblikovanje etične izjave izvajalcev skrbi za otroke in mladostnike v Severni Ameriki; potrebno je zbrati posamične primere, ki podrobno razkrivajo točke, na katere je treba usmeriti pozornost. Proces "oblikovanja" etike mora imeti v praktičnem izvajanju ključno vlogo in mora biti njegov sestavni del. Potrebno je širiti razumevanje strukture in vloge etike v izvajanju skrbi za otroke in mladostnike.

5.1. Razvoj etične izjave

Osnutek etičnega kodeksa izvajalcev skrbi za otroke in mladostnike v Severni Ameriki je dokončan in ga trenutno pregledujejo. Pripravljalni komite so tvorili: Jerry Landau, Martha Mattingly, Gloria Jean Murphy in Peter Tompkins-Rosenblatt; častni član je bila Sheilagh Griffin. Sestavili so več osnutkov ter jih predstavili delegatskemu odboru Noccwe, Kanadskemu svetu, državnim in pokrajinskim združenjem, sodelujočim pri Mednarodni vodstveni koaliciji ter vsem, ki so pokazali zanimanje zanje. Osnutek kodeksa so tudi predstavili mednarodni skupini na konferenci FICE/NOCCWA na univerzi v Wisconsinu leta 1994. Na podlagi odzivov mednarodne strokovne javnosti so delo še dodatno obogatili.

Pri oblikovanju osnutka kodeksa so izhajali predvsem iz vrednostnih temeljev etičnega dela državnih in pokrajinskih združenj na področju skrbi za otroke in mladostnike. Pri tem so upoštevali delo, ki traja nekaj desetletij, ugotovitve pa so plod treznega razmisleka izkušenih izvajalcev. Pregledali so tudi številne etične izjave sorodnih poklicev in skupin ter uporabili njihovo vsebino za obogatitev in pojasnitev določenih točk. Končni osnutek tako združuje modrost izvajalcev skrbi za otroke in mladostnike iz prejšnjih časov, pa tudi tistih iz sodobne prakse.

Končni osnutek trenutno (september 1995) kroži po profesionalnih krogih v ZDA in Kanadi, kjer ga pregledujejo in komentirajo. NOCCWA ga je pravkar potrdila, naslednji mesec pa ga bo na svojem zasedanju obravnavala Mednarodna vodstvena koalicija. Naslednji korak je pričakovati od ustreznih strokovnih teles, ki bodo morala s skupnimi močmi oblikovati in izpeljati sistematični postopek končnih podrobnih razjasnitev in sprejemanja kodeksa. Postopek se bo začel jeseni leta 1995.

5.2. Prizadevanja za pridobivanje poročil o primerih

Razprava, ki temelji na primerih, je proizvajalen proces, saj spodbuja uporabo etičnega kodeksa v praksi, poleg tega pa omogoča, da kodeks obogatimo in dopolnimo s problemi, s katerimi se izvajalci srečujejo pri praktičnem delu. Trenutno ni na voljo nobenih sistematičnih in podrobnih opisov stanja in problemov, ki so za izvajalce etični izziv. Prav tako tudi nimamo sistematičnega opisa dogodkov, v zvezi s katerimi je med strokovnimi delavci že trdno soglasje, ki natančno opredeljuje ustrezen ali neustrezen strokovni postopek.

V bližnji prihodnosti je treba razviti načrt za pridobivanje opisov posameznih primerov. Proces pridobivanja lahko poteka prek strokovnih revij in srečanj ter programov izobraževanja in usposabljanja. Pri tem moramo, kot sem poudarila že v opisu področja, paziti, da vključimo vsa raznolika okolja strokovnega dela. Na koncu je treba zagotoviti prostor analizi. Pri vsem tem ne smemo pozabiti, da gre za delo, ki ni nikoli končano in je le del neprekinjenega postopka "oblikovanja etike".

5.3. Razčlemba postopka "oblikovanja etike"

Opis tega postopka so že pripravili na Inštitutu Hastings (Hastings Institute, 1980; Warwick, 1980) ter pri NAEYC-u (Kipnis, 1987). Če oba opisa združimo z znanjem s tega področja, lahko pripravimo osnutek za postopek, skozi katerega se morajo prebiti izvajalci skrbi za otroke in mladostnike, da se premaknejo s točke površne razprave o etiki. Osnutek bi lahko vseboval naslednje:

1. Razvijanje etične vizije: pripeljati izvajalce do spoznanja, da obstaja splošen etični univerzum, in bolj specifično, da obstaja strokovno etično stališče, ki se razlikuje od osebnih prepričanj, zakonov in predpisov.
2. Opredelitev specifičnih etičnih problemov: izvajalci se morajo zavedati, da se vpletajo v specifične situacije, v katerih sodelujejo na etični ravni.
3. Uporaba specifičnih standardov in vrednot pri specifičnih vprašanjih. Če naj izvajalci sodelujejo pri "oblikovanju" etike v svojem poklicu, morajo razviti spretnosti, s katerimi bodo lahko prepoznavali specifične vrednote in standarde stroke, ki pridejo v poštev v specifičnih situacijah, ter se še naprej učiti razmišljati in delovati v položajih, ko so standardi in vrednote v medsebojnem konfliktu.
4. Podpiranje individualne poklicne odgovornosti kot učinkovitega etičnega dejavnika. Za ta proces je pogoj prepoznavanje in analiza specifičnih etičnih vprašanj. Proces vključuje identifikacijo samega sebe kot odgovornega moralnega soudeleženca ter zahteva tudi prepoznavanje diferenciranega niza odzivov za učinkovito akcijo. Ko razmišljamo o osebi, ki se ukvarja z etičnimi vprašanji, si marsikdo zamišlja posameznika, ki dirja po hodnikih in maha z etičnim kodeksom ter vpije: "Tega ne smete storiti!" Res pa je, da obstaja vrsta učinkovitih načinov, kako lahko delujemo kot odgo-

voren in učinkovit posrednik etičnih načel. V mislim imam specifična izobraževalna prizadevanja, ki jih lahko spodbudi izvajalec skrbi za otroke in mladostnike v primeru motečega vedenja, na primer: prinašanje knjig in brošur, predlaganje sorodnih vsebin na notranjih sestankih ali seminarjih v okviru strokovnih srečanj, delo s poklicnimi združenji za vključevanje novih vsebin v sestanke, poročanje o etičnih vprašanjih ustreznim osebam ali telesom ter sodelovanje v razvijanju pravilnikov in delovnih postopkov.

5. Razvijanje etike kot pomembnega dejavnika pozitivne prakse. K temu lahko zaradi specifične usmeritve in svoje preteklosti prispeva prav skrb za otroke in mladostnike. Čeprav se na našem področju srečujemo s številnimi težkimi položaji, s katerimi se soočajo otroci, mladostniki in družine, se skrb za otroke in mladostnike usmerja v podpiranje pozitivnega razvoja. Namen intervencij je, da odstranimo blokade, ki preprečujejo pot do razvoja. Naš cilj pri "oblikovanju" etike mora biti ta, da se usmerimo v izboljšanje prakse in v uporabo etike kot pozitivnega vodila. Nekatere službe in izvajalci so začeli eksperimentirati s procesom tako, da sistematično znova in znova pretresajo izjavo o etiki, pri čemer jih vodi želja po izboljšanju prakse. Ta proces se šele začneja.

5.4. Raziskovalno delo

Temeljno vprašanje je, ali poklicna etika pozitivno vpliva na kakovost storitev, ki so jih deležni otroci, mladostniki in družine. Poraja se več zanimivih vprašanj, ki jih je treba obravnavati. Kaj je etika, poklicna in osebna, z vidika strokovnega delavca? Kako medsebojno delujeta poklicna etika in osebna morala? Ali se strokovni delavci in študentje na tem področju vidijo kot učinkoviti posredniki etičnih načel? Kateri specifični kognitivni procesi so vpleteni in kako se navezujejo na vedenje pri izvajanju dela? Ali se te vsebine razlikujejo v posamičnih državah in kulturah, npr. v Severni Ameriki, Južni Afriki, Sloveniji?

Morda so to ključna vprašanja, ki nam kažejo, da ima lahko zavezanost temeljnim vrednotam in standardom poklicnega ravnanja dejanski vpliv na izvajanje strokovnega dela. Trenutno se na vseh področjih zelo malo ukvarjajo s temi vprašanji in pravi čas je, da se jih na področju skrbi za otroke in mladostnike lotimo.

6 Literatura

Baumeister, R. E. (1986). *Identity: Cultural change and the struggle*

for self. New York: Oxford University Press.

Child Life Council (no date, a). *Official documents of the Child Life Council*. Available from Child Life Council, 11820 Parklawn Drive, Suite 202, Rockville, MD 20852-2529.

Child Life Council (no date, b). *Position statements*. Available from Child Life Council, 11820 Parklawn Drive, Suite 202, Rockville MD 20852-2529.

Child and Youth Care Education Consortium (CYCEC) (1992). *Child and youth care: Current description of the field*. Coordinator: Francis Hare, Ryerson Polytechnical Institute. Toronto Ontario, Canada.

Ethics Case Studies: The Divorced Parents (March, 1988b). *Young Children*, 43(3), 48-51.

Ethics Case Studies: The Aggressive Child (January, 1988a). *Young Children*, 43(2), 48-51.

Ethics Case Studies: The Working Mother (November, 1987). *Young Children*, 43(1), 16-19.

Feeney, S. (May, 1990). Update on the NAEYC code of ethical conduct. *Young Children*, 45(4) 20-21.

Feeney, S. (1987). Ethical case studies for NAEYC reader response. *Young Children*, 42(4) 24-25.

Feeney, S., & Kipnis, K. (November, 1989). A new code of ethics for early childhood educators: Code of ethical conduct and statement of commitment. *Young Children*, 45(1) 24-29.

Feeney, S., & Sysko, L. (November, 1986). Professional ethics in early childhood education: Survey results. *Young Children*, 42(1), 15-20.

Hastings Center (1980). *The teaching of ethics in higher education*. Hastings-on-Hudson. New York: The Hastings Center.

Kipnis, K. (May, 1987). How to discuss professional ethics. *Young Children*, 42(4), 26-30.

Kipnis, K. (Spring, 1988). Toward a code of ethics for preschool teachers: The role of the ethics consultant. *The International Journal of Applied Philosophy* 4(1), 1-10.

Kelman, H. C., & Hamilton, V L. (1989). *Crimes of obedience*. New Haven, CT: Yale University Press.

Koocher, G. P, & Keith-Spiegel, P. C. (1990). *Children, ethics and the*

law, Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press.

National Association of Child Care Worker Associations (NOCCWA) (no date). *Basic Philosophy*. Available from NOCCWA, c/o Mark Krueger Child and Youth Care Learning Center, University of Wisconsin-Milwaukee, PO. Box 413, Milwaukee, Wisconsin 53201, USA.

Reamer, F. G., & Abramson, M. (1982). *The teaching of social work ethics*. The Hastings Center: Hastings-on-Hudson, New York.

Warwick, D. P (1980). *The teaching of ethics in the social sciences*. Hastings-on-Hudson, New York: The Hastings Center.

Prevedla: Radojka Tul Pucelj.

Prevod strokovnega članka.

Roman Koštal

V marcu/maju 1999 je bila knjiga z naslovom *Varnostno duševnega zdravja otrok in mladostnikov: V slovenskem primeru* eden tistih del, ki so bili od dragovalnih priporočil, ki je nastal v sklopu varovanja varnosti vseh dejavnosti, ki vključujejo dolgotrajno delovanje otrok in mladostnikov, ki tudi spodbujajo njihov psihosocialni razvoj. Delo temelji predvsem na, da bi posredovali za zdravje in prihodnost naših otrok, da bi zagotovili varnostne strategije in poudarili slovenske dejavnosti v praksi.

Knjiga, ki je interdisciplinarno delo, vana in je delo več avtorjev, je nastala na pobudo prof. Anke Wittenberg, dr. med., izrednega profesorja psihologije in pediatrije v študijskem programu duševnega zdravja otrok in mladostnikov, ki so v tem trenutku dr. med. Wittenberg in prof. dr. med. Wittenberg.

¹ Priloga priročniku za prvo pomoč v primeru nesreče, ki je bila objavljena leta 1999, št. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

² Priloga priročniku za prvo pomoč v primeru nesreče, ki je bila objavljena leta 1999, št. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

³ Priloga priročniku za prvo pomoč v primeru nesreče, ki je bila objavljena leta 1999, št. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328,

